
A TÁRSADALMI TŐKE ÉS A HELYI GAZDASÁG FEJLESZTÉSE A LEADER PROGRAMBAN

Póla Péter

Dr. Póla Péter főiskolai docens | Eötvös József Főiskola, Gazdálkodási Intézet | 6500 Baja, Bajcsy-Zsilinszky utca 14.

pola.peter@ejf.hu

Absztrakt

A LEADER Programra szerte Európában sikertörténetként tekintenek. Sikeresnek ítélik politikusok, civilek, vidékfejlesztési szakemberek egyaránt. Bár a siker előtt az átütő jelző ritkán jelenik meg, s ez nem is indokolt, de az, hogy ez a közösségi kezdeményezésként induló program megért három programozási ciklust, s végül (a negyedik ciklusra) 2007-től a LEADER bekerült az EU mainstream vidékfejlesztési programjába feltétlenül komoly eredmény. Pedig a LEADER az a program, mely alulról történő építkezésével, önálló helyi döntésekre épülő filozófiájával nehezen befogadható „kakukktójás” a sok esetben központosító törekvések által jellemezhető kormányzati politikák és a legapróbb részleteket is ellenőrizni akaró uniós programok számára (Kovács et al., 2012). E tanulmány¹² három, egymással sok tekintetben összefüggő kérdéssel foglalkozik. Egyrészt arra keres választ, a LEADER a vidéki térségek számára elérhető helyi gazdaságfejlesztési eszköz vagy közösségfejlesztő módszer-e inkább. Másrészt arra, hogy melyek azok a tényezők, amelyek miatt az Európa-szerte sikeres program Magyarországon sok érintett vidéki szereplő számára csalódást, kiábrándultságot eredményezett. Végül pedig arra, hogy a program miként járul hozzá a társadalmi tőke fejlődéséhez, vagy még inkább: miként lehet e program segítségével ezt a speciális tőkeelemet minél hatékonyabban fejleszteni.

Kulcsszavak: LEADER Program, vidékfejlesztés, társadalmi tőke, közösségfejlesztés, helyi gazdaságfejlesztés

1. LEADER: KÖZÖSSÉG- ÉS GAZDASÁGFEJLESZTÉSI MÓDSZER

Az 1980-as évektől a fejlett piacgazdaságok térfolyamataiban jelentős változások zajlottak le. A fordista ciklus vége, a posztfordista ciklus kezdete alapvető változásokat hozott a gazdasági szerkezetben: átalakultak a termelési rendszerek és a vállalati szervezetek is (Horváth, 1998). A regionális gazdaságfejlesztésben is szemléletváltozás következett be, a regionális politikában egyre inkább előtérbe került a partnerség és a szubszidiaritás elve. A korábbi felülről lefelé szerveződő programokat felváltotta az endogén erőforrásokra építő alulról felfelé szerveződő

¹² A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

regionális gazdaságfejlesztés gyakorlata (Deák, 2002). Ebbe a folyamatba illeszkedik a LEADER Program, amely 1987-ben közösségi kezdeményezésként indult, s 2007-re, a negyedik ciklusában már az EU vidékfejlesztési politikájának fő áramába került.

A LEADER a vidéki szereplők aktivizálásával, együttműködésükre és kreativitásukra támaszkodva képzelettel a vidék gazdasági bázisának megalapozását, a vidék megerősítését. A lefektetett alapelvek között hangsúlyosan megjelenik a partnerség, ami az együttműködések megerősítését igényli, s ezzel a társadalmi tőke erősítése is, habár csak a sorok között, de már fontos eleme a vidék fejlesztésének, hiszen világosan látszik: a helyi erőforrások kihasználására építő endogén növekedésnek az erőforrások koordinált felhasználása. Az egyik felvetett kérdésre már meg is adtam a választ, ami azonban árnyalásra szorul. A LEADER Programot alapvetően közösségfejlesztési eszköznek, egyfajta módszernek tartom, de a program több szempontból is besorolható a gazdaságfejlesztés eszközei közé, hiszen célját tekintve egy közösségi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében. Hangsúlyos célja a vidéki szereplők ösztönzése és támogatása a térségük lehetőségeiről történő együttgondolkodásban: a természeti és a kulturális adottságok gazdagítása, a gazdasági környezet megerősítése, a közösségek önszervező képességének javítása és az együttműködések ösztönzése. A vidék sajátos fejlesztési igénye miatt új fejlesztési módszerek kerültek előtérbe. A hangsúly az endogén erőforrásokon alapuló helyi fejlesztésekre helyeződött.

Már a LEADER mozaikszó jelentése is ezt sugallja: „Liaison Entre Actions pour le Developpement de l’Economie Rurale” vagyis: kapcsolatok a vidéki gazdaság fejlesztéséért. A program gazdaságfejlesztési eszköz szerepe a támogatási célok esetében is látszik. Az Új Magyarország Vidékfejlesztés Program (ÚMVP) pillérei közül a IV. jelenti a LEADER-t, s ebben a támogatási jogcímek csak áttételesen szolgálják a helyi gazdaság fejlesztését, sokkal inkább közösségfejlesztési, kapcsolatépítési célú projektek jelennek meg. Ugyanakkor a III. tengely esetében már hangsúlyos a gazdaságfejlesztés, hiszen a jogcímek között turisztikai fejlesztések, mikro vállalkozások fejlesztése és a vidéki gazdaság diverzifikációja jelenik meg. Bár ez nem a klasszikus LEADER, de a magyarországi gyakorlatban a III. pillérben lehívható forrásokkal kapcsolatos döntéseket is „LEADER-szerűvé” tették, vagyis a helyi akciócsoportok ugyanúgy vettek részt a döntési folyamatban, ahogy a IV. pillérhez tartozó források esetében. A későbbiekben kitérek arra, hogy a helyi szint szerepe a döntéshozás gyakorlatában korlátok közé szorult.

A LEADER Program a vidéki térségekben élők kreativitására alapoz, arra ösztönzi a helyi önkormányzatokat, vállalkozásokat, civil szervezeteket, magánszemélyeket, hogy együttműködve hozzanak döntéseket a térség hosszú távú fejlődéséről. Ezek a helyi közösségek az uniós források felhasználásáról saját fejlesztési programjuk alapján saját maguk döntenek (Nemes, 2000). Az állam alatti szereplők (helyi önkormányzatok, helyi közösségek, egyének) szerepének hangsúlyozása a legfontosabb, az öngondoskodás, a helyi közösségek jólétükért való felelősségvállalásának felértékelődése kulcselem (Ray, 2000). Ray szerint a vidék fejlődése elsősorban a helyi (belső vagy endogén) erőforrásokra kell, hogy épüljön, s ezen erőforrások között a részvétel, a közösségi tervezés minősége is megjelenik. A

legnagyobb kérdés, hogy saját erőforrásokra alapozva milyen módszerekkel lehet innovációt hozni a vidéki térségekbe, milyen módszerekkel lehet a vidéken mindenütt, de különösen a klasszikus értelemben tőkeszegény, elmaradott térségekben fejlődést indukálni.

A társadalmi tőke és a társadalmi bekapcsolás szempontjából vizsgálja a LEADER Programot *Shucksmidt (2000)*, s fő kérdése az, hogy miként jelenik meg a programban a társadalmi tőkeépítés és a kapacitásépítés. Tanulmányában fontos vizsgálati elem a szolidaritás és a kirekesztett csoportok integrálásának mikéntje a folyamatban. Nagyon fontos megállapítása, hogy – legalábbis azokban a nagy-britanniai akciócsoportokban, ahol vizsgálatait végezte – azoknak származik további előnye, akik már eleve jobb érdekérvényesítő erővel bírtak. Ez, mint látni fogjuk a hazai LEADER Programok esetén is valószínűsíthető, bár ennek igazolásához további kutatásokat kell végezni. Nyilván nem meglepő ez az eredmény, de a közösségépítés, a társadalmi integráció céljaival sok tekintetben ellentétes folyamatról van szó, s a társadalmi tőkének az a nem kívánatos eleme erősödik fel, amely egy adott társadalmi csoport társadalmi tőkájének erősödésével párhuzamosan kisebb érdekérvényesítő erővel (kiseb társadalmi tőkével) rendelkező csoportokat kizár a fejlesztésekből. Előrebocsátva: a Baranya megyében található Zengő-Duna Akciócsoportban a német nemzetiség erősebb társadalmi tőkéje és a romák gyenge társadalmi tőkéje egyértelműen megmutatkozik e két társadalmi csoport (és az őket reprezentáló civil szervezetek) forrásszerző képességében. (*Chevalier et al., 2012*)

A LEADER jelentősége, fő funkciója kapcsán jogos kérdés lehet, hogy vajon a LEADER-t egy közvetlen, hatékonyságelvű, a vidék gazdasági fejlődését, a vidéki munkahelyteremtést támogató programnak kell-e tekinteni vagy „csak” egy módszernek, amelynek inkább közösségépítő funkciója erős, amelynek csak áttételes következménye lehet a helyi gazdasági bázis lassú erősödése. Bár van példa arra is, hogy a LEADER jelentős munkahelyteremtő beruházásokat támogatott – alapvetően az utóbbi funkció hangsúlyos – s a komoly forrásokra, a vidék LEADER általi megmentésére számító csalódottsága részben ebből ered. A magyar vidék szereplőinek kiábrándulása a LEADER-ből, a kezdeti lelkesedés elpárolgása mögött azonban ennél több, egymást erősítő tényező is szerepel.

Összegezve: a LEADER Programban megjelennek a vidéki gazdaságot közvetlenül fejlesztő projektek is, de fő célként a támogatott projektek többsége a helyi kompetenciák, az együttműködés, az együttműködési készség fejlesztését támogatja. Ennek közvetett hatása a gazdaság fejlődésére azonban jelentős lehet. Ha a vidéki helyi közösségekben megvan a képesség és a készség az együttműködésre, a helyi erőforrások beazonosítására, ha erős a részvétel a tervezés folyamatában, akkor még a tőkeszegény térségekben is van remény a gazdasági fejlődésre. Az együttműködés, a partnerség, ha nem is szinonimája a társadalmi tőkének, de nagyon sok a párhuzam. Így a LEADER legfontosabb feladatának a társadalmi tőke erősítését tekintem.

2. A HAZAI LEADER PROGRAM PROBLÉMÁI

Bár az Európai Unióban a LEADER már lassan két évtizedes múltat tekint vissza, Magyarországon ez a tanulási folyamat értelemszerűen rövidebb ideje tart. A gyökerek azonban az EU-csatlakozás előtt már jelen voltak. Két előcsatlakozási alap: a Phare és főként a Sapard programjaihoz szükséges programozási és pályázati munkák során a magyarországi vidéki közösségeknek is volt lehetősége tanulni, szokni az uniós gyakorlatot. Sőt, 2001-től már kísérleti LEADER Programokban vehettek részt hazai közösségek: 40 akciócsoport pályázatából 14 nyertes próbálhatta ki a gyakorlatban ezt a módszert. Egy akciócsoport mindössze 25 millió Ft forráshoz jutott, ami tényleg csak arra volt elegendő, hogy az együttgondolkodás kereteit kialakítsák, s egy-egy kreatív, alapvetően közösségfejlesztő, helyi identitást erősítő programot finanszírozzanak.

Magyarország EU-csatlakozását követően hozzáférhetett a közösségi kezdeményezésekhez, így a LEADER-hez is. Ehhez akkor az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) jelentette a haza kereteket, innen terjedt el a hétköznapi szóhasználatban az AVOP-LEADER kifejezés. 186 helyi közösség pályázott, ebből 70 került kiválasztásra. A kísérleti programhoz képest jelentős a forrásbővülés: a 2,5 évre 6,7 Mrd forint állt rendelkezésre.

Az előzmények fontos pozitívuma, hogy a program végrehajtásának sikeressége jelenetős részben a tapasztalatoktól, a helyi társadalom felkészültségétől és a szereplők közötti együttműködések minőségétől függ, ami hosszabb tanulási folyamatot igényel. A közösségek, az emberi kapcsolatok és a bennük gyökerező társadalmi tőke a vidék fejlődésének fontos erőforrása, így ennek bármilyen megalapozása a LEADER Program sikeres megvalósításának, végső soron a vidékfejlesztés sikerének is alapja. Az előzmények nyilvánvaló hozadéka mellett azonban egy negatív hatás is megjelent: a vidéki térségekben számtalan koncepció, stratégia született, s ahhoz képest, hogy szinte egymást követték a helyi tervezések, a megvalósult fejlesztések nagyságrendje mérsékelt maradt. Sokan a LEADER-hez kapcsolódó helyi vidékfejlesztési stratégia készítése kapcsán már nem reméltek eredményt, „újabb terv a fióknak” kategóriába sorolták az igyekezetet. A rendelkezésre álló források folyamatosan növekedtek, s a 2007–2013-as időszakban már elérték egy kritikus nagyságrendet. Ezzel kapcsolatban egy, még a kísérleti LEADER-ben aktív helyi szereplő így fogalmazott: „Ahogy a források növekedtek, úgy növekedett a politikusok érdeklődése is. A politika pedig nem csupán érdeklődött, hanem érdekeinek megfelelően jelentősen bele is avatkozott a kísérleti program során még valóban organikus rendbe.”

A közösségi kezdeményezésként induló, három költségvetési időszakot is megélt LEADER Program több nagyon fontos alapelvre támaszkodik:

- területiség
- bottom-up
- (háromoldalú) partnerség
- innováció
- integrált intézkedések

– hálózatosodás

Az elvek nagyon jól hangzanak, sőt úgy tűnik, az EU-ban mindezidáig többnyire sikeresek is. Igazi jelentőségük abban rejlik, hogy ezeknek az alapelveknek a fontossága a Közös Agrárpolitika valamennyi reformja során növekedett. Ma már áthatják az EU vidékpolitikáját. Ez igaz akkor is, ha a szólamok és a LEADER gyakorlati megvalósulása között még a régi tagállamokban is van szakadék. Magyarországon azonban ezek az elvek nagyon gyengén érvényesülnek.

A hazai LEADER problémái, a kiábrándultság erősödésének lehetséges okai között említhető ezeknek az elveknek a háttérbe szorulása, az európai gyakorlat figyelmen kívül hagyása. Mindezeknek következménye a decentralizációra épülő program erőteljes központosítása. A klasszikus elvek, módszerek a gyakorlatban akkor valósulhatnak meg hatékonyan, ha a helyi akciócsoportok nagyfokú szabadsággal és rugalmassággal rendelkeznek a döntéshozatalban. Talán a legnagyobb hiátus e téren tapasztalható. A teljesség igénye nélkül a következőkben a legkritikusabb pontokat tekintem át.

2.1. Területiség

A klasszikus LEADER filozófia abból indul ki, hogy a közös identitás a fejlesztési célok elérése érdekében erős motivációt jelent, a helyismeret reális célmeghatározást, projekt kiválasztást tesz lehetővé.¹³ Az adott területi egységben pedig mindezek következtében hatékony lehet a helyi endogén erőforrások felhasználása. A közelség, az ismertség a számon kérhetőséget, a helyi akciócsoport a demokratikus legitimitást erősíti.

Ha viszonylagos homogenitás jellemzi a régiót, úgy a fejlesztési elképzelések között is kisebb az ütközés, kevesebb az érdeksérelem. Ha túl nagy az érintett térség, az gyengíti a belső kohéziót, ami egy motivált, valóban alulról építkező, eredményes fejlesztési programhoz nélkülözhetetlen. Az akciócsoportok kialakítását is befolyásoló szabályozások azok működésének hatékonyságát is csökkentik. A nagy taglétszámból eredően a kölcsönös ismertségeken alapuló kohézió (s az ebből eredő társadalmi tőke) gyenge, ennek következtében a két vizsgált magyarországi akciócsoport csupán néhány aktív helyi szereplő (főként polgármester) körül formálódik.

A Helyi Akciócsoportok (a továbbiakban: HACS-ok) többsége túl nagy, ebből adódóan eltérő lehet az érintettek által megfogalmazott fejlesztési prioritás vagy, mert nem elég homogén, s abból adódóan is, hogy egyes HACS-ok területén fehér folt a nagyváros (pl. Mecsekvidék). Ilyen esetben egyes mikrotérségek nem egymással vannak kapcsolatban, közük egymáshoz néhol csak annyi, hogy mindkettő a város vonzáskörzetébe tartozik. Komoly gondot jelent, hogy miközben egy kistérség életének, gazdaságának szerves része a város, ez az egymásra utaltság a helyi vidékfejlesztési stratégiában nem jelenik meg hangsúlyosan (hiszen a város nem része a HACS-nak). Problémát jelent az is, hogy e területi egységnek többnyire nincs időbeli előzménye, így az organikus fejlődés nem érzékelhető, a szükséges identitás nem létezik.

¹³ Figyelni kell ugyanakkor arra, hogy a helyi célmeghatározás valóban reális és ne elfogult legyen.

Mindezen problémák együttes eredője, hogy gyenge az a belső kohézió, ami egy motivált, valóban alulról építkező eredményes fejlesztési programhoz nélkülözhetetlen.

2.2. Decentralizáció-szubszidiaritás

A jól ismert Corki Nyilatkozatban is megjelenik már, hogy a vidékfejlesztést koherens európai keretek között, de a helyi közösségek által irányítottan kell megvalósítani. A döntéseket az érintettekhez legközelebbi szinten, azok együttműködésével kell meghozni. Az alapelv lényege az önkéntesség, a programkidolgozás és a végrehajtás során az érintettek, a helyi szereplők aktivitása. Ez felveti a kompetencia kérdését is, ami a növekvő források elosztása kapcsán fokozottan érvényes. Véleményem szerint a magyarországi HACs-ok többsége kompetenciával is felvértezett. A központ azonban továbbra sem hagy elég mozgásteret az akciócsoportoknak, kevés a bizalom, ami a munkát lassítja, nehezkesse teszi. Sikeres fejlesztés pedig csak ott lehet, ahol

- a helyi érdekeket és a központi elosztást képviselők bíznak egymásban, közös értéket vallanak, informális kapcsolataik jók,
- a fejlesztésben résztvevők között fejlett a társadalmi tőke.

Mindeközben a részvétel is – amely növeléséhez a szubszidiaritás elvének figyelembe vétele szükséges – hangsúlyossá válik, jelentősen segíti az adatgyűjtést, hiszen az a vélemények, az értékrenddel kapcsolatos információk egyetlen megbízható forrása.

A LEADER-módszer alulról építkező karaktere miatt feltételezi a decentralizált struktúrát is. Az alulról építkező helyi fejlesztés nehezen viseli a túlszabályozott kereteket, a felülről diktált eljárásrendeket, a merev lehatárolási szabályokat, a fejlesztési stratégia kialakításának részletes előírásait. A Vidékfejlesztési Minisztérium erős befolyása mellett működő LEADER Program – eltérően eredeti céljától – egy normatív típusú vidékfejlesztést megvalósító politikai eszközzé vált. A LEADER erős központosítása és a rugalmatlan szabályozás jelentősen korlátozza a helyiek aktivitását.

2.3. Partnerség

A helyi akciócsoportok alapja a helyi önkormányzatok, vállalkozók, társadalmi szervezetek és magánszemélyek partnersége. Ebben az együttműködési rendszerben kell elkészülnie a helyi vidékfejlesztési tervnek és ebben kell a tervben foglaltakat megvalósítani. A szabályozás szintjén tehát még minden rendben van.

A partnerségen belüli gyenge kohéziót a társadalmi tőke deficitje magyarázza. Szerepük és a hálózatban elfoglalt központi pozíciójuk folytán a polgármesterek játsszák a valós vezetői szerepet. Ők képesek mobilizálni a más szektorokban lévő energiákat és a menedzserek szakmai kompetenciáit, nem ritkán a projektek megvalósításához szükséges saját erőt is. Mindeközben meggyőződésük, hogy mindez a helyi közösség érdekét szolgálja.

Ahogy az alulról építkezéshez, úgy a háromoldalú partnerséghez is szükség van a helyi érdekeltségre. A magyar gyakorlatában azonban csak az önkormányzati szféra aktivitása erőteljes. Sem a civil szféra, sem a vállalkozók nem mutatnak határozott érdeklődést. A Helyi Vidékfejlesztési Irodák (HVI) akciócsoport-generáló szerepe ebben a partnerségben szintén említendő. Bár a pályázati források reményében viszonylag könnyen mozgósítható a másik két szféra is, a vállalkozók többsége azonban hamar csalódott, és egyre demotiváltabbá vált. Az elhúzódó, az ígért egyszerűséghez képest túl bonyolult pályázati rendszerek, valamint a vele járó adminisztráció mérsékelte a vállalkozói érdeklődést, akik inkább más keretekben próbálnak szerencsét.

Magyarországon a helyi politikai vezetők a LEADER-t többnyire olyan helyi fejlesztési modellként kezelik, amelyben az infrastruktúra-fejlesztés és a közszolgáltatások színvonalának növelése élvez prioritást, s ezen keresztül saját tevékenységük legitimációját erősítik.

A helyi partnerségek lehetőségeit az őket körülvevő társadalmi és gazdasági környezet állapota, fejlettségi szintje is befolyásolja, amely gyakran torzítja a LEADER-elvek eredeti elgondolások szerinti megvalósítását (Varga, 2010).

A vezetők paternalista gyakorlata lassítja a valódi részvételi demokrácia kialakulásának folyamatát. A legtöbb HACs tag részvétele a partnerségben erősen korlátozott. A legerősebb szereplőkre építő partnerségek ily módon nem igen foglalkoznak a marginális csoportokkal. Így például a baranyai falvakban élő romák lényegében kívül rekednek a partnerségből, míg a német kisebbség képviselői – akik között több vállalkozó is megjelenik – kifejezetten aktívak. A helyi kormányzás fontos elemeként értelmezhető LEADER program végső soron a helyi elit érdekeit szolgálja. A helyi politikai vezetés a LEADER-ben jórészt egy olyan fejlesztési modellt látott, amely segítheti az infrastrukturális fejlesztéseket, s amely tevékenységének legitimációs forrása lehet.

2.4. Innováció

A mezőgazdaság mellett az új lehetőségek feltárása, a diverzifikáció komoly helyi kreativitást is igényel. Nem véletlen, hogy a sikeres vidék többnyire újszerű, kreatív fejlesztések mentén alakul, válik versenyképessé. A kreativitást, az innovatív stratégiaalkotást, a helyi fejlesztési elképzelések innovatív jellegét egy Internet alapú tervező rendszer (sablon) kötelező használata komolyan megkérdőjelezi, hiszen uniformizálja a folyamatot. Mivel csak egy előre meghatározott menüből lehet tervezési opciókat választani, az egyediség nem tud érvényesülni. A rendszer ugyan kreál egy, az ország szinte valamennyi térségének adottságait egységes szerkezetben listázó adatbázist, a szoftver összességében a valódi LEADER-szerű tervezést inkább nehezítette. A vidék akciócsoportokkal való 100%-os lefedettsége fontosabb szempont volt, mint a verseny és ezen keresztül az innováció érvényesítése.

3. A LEADER HOZZÁJÁRULÁSA A TÁRSADALMI TŐKE FEJLŐDÉSÉHEZ

A társadalmi tőke kutatása viszonylag új terület. Főleg új, ha a fogalom közgazdaságtudományi elterjedését tekintjük, de éppen azért kelti fel egyre inkább a közgazdászok érdeklődését, mert több ország esetében nem sikerült a hagyományos tőkék (természeti, fizikai, pénzügyi) segítségével magyarázni a gazdasági sikereket.

A társadalmi tőke fogalma először a XX. század elején, Hanifan írásaiban jelent meg, aki vidéki iskolaközösség-központokat vizsgált. Szerinte társadalmi tőke akkor jön létre, ha az egyének és a közösségek között kialakulnak kölcsönösségen alapuló viszonyok, mint például a barátság, szimpátia. Később Bourdieu, Coleman, Putnam, Fukuyama munkáiban jelenik meg a társadalmi tőke fogalma. Bár mindegyikük más-más elgondolás alapján közelítette meg ezt az új típusú, legalábbis egy közgazdász számára idegen tőkeelemet, munkájukban a közös nevező az, hogy létrejöttéhez valamilyen fajta kapcsolat megléte szükséges, s ezeknek a kapcsolatoknak a legfontosabb normái: a bizalom, a kölcsönösség, a szolidaritás. Bourdieu, később Coleman és Putnam publikációit követően kezdett igazán elterjedni a társadalmi tőke fogalma, s egyre inkább a közgazdászok érdeklődését is felkeltette. *Bourdieu (1986)* a társadalmi kapcsolatok erejéhez kapcsolta a társadalmi tőkét. Úgy vélte, hogy ez a tőke olyan egyéni célok elérését segítő magánvagyon, melynek alapja a becsület, a tisztesség, erősíthető általa a társadalomban betöltött pozíció, elősegíti a karrier megvalósítását. Úgy érvelt, hogy az egyén a társadalom szerkezetében és annak hierarchiai rendszerében a társadalmi kapcsolatai alapján helyeződik el.

Coleman (1998) szerint a társadalmi tőke akkor jön létre, amikor a társadalmi struktúra szereplői közötti kapcsolatok elősegítik az eredményes cselekvést. Aszerint, hogy milyen erőforrások hozzák létre a társadalmi tőkét, három alaptípust különböztetett meg:

- Kölcsönös kötelezettségek és elvárások: A társadalmi tőke a kölcsönös bizalmon alapul. Egyének tesznek szívességet egymásnak, amire majd viszonzást várhatnak. A segítség „visszafizetése” nagyban függ a társadalmi szerkezet megbízhatóságától.
- Információs csatornák: A társadalmi tőkének fontos eleme az információ, ami a társadalom tagjai között meglévő kapcsolatokon keresztül áramlik, a hozzáférés költséges. Ezért fontos, hogy az emberek széles körű relációkkal rendelkezzenek, hiszen sosem tudható, hogy mások birtokában meglévő információ/adat mikor válhat az egyén számára szükségessé/felhasználhatóvá.
- Normák és hatékony szankciók

Putnam (2000) társadalmi tőke alatt érti mindazon erőforrásokat, melyek személyek közötti kapcsolatokban, szervezetekben zárt társadalmi hálózatokban rejlenek, továbbá olyan normákban, amelyek bizalmon, reciprocitáson és szolidaritáson alapulnak. A társadalmi tőkének térbeli kiterjedését vizsgálva két típusát határozta meg:

- Összekötő (kizáró) társadalmi tőke: A társadalmi tőkét erős kapcsolatok jellemzik, s mivel ezek a kötések egy adott hálózaton belül (pl. család) valósulnak meg, nagyon magas fokú az egymás iránti bizalom. A tőkének e dimenziója generálhat olyan esetet,

ahol megvalósul a kirekesztődés, ellenséges magatartás tanúsítása a kívülállókkal szemben.

- Áthidaló (befogadó) társadalmi tőke: A társadalmi tőkét lazább kapcsolatok, rugalmasabb összetartó erő jellemzi, a társadalmi kapcsolatok határai kiszélesednek. Az így létrejött kapcsolatrendszerekre jellemző a nyitott szemlélet, valamint széleskörűek és befogadóbbak. Ezáltal egyesítenek más-más társadalmi csoportokat és struktúrákat, melyek között megvalósul a nyitott információáramlás. Elősegíti az elfogadókészséget más-más csoportokhoz tartozó szereplők iránt.

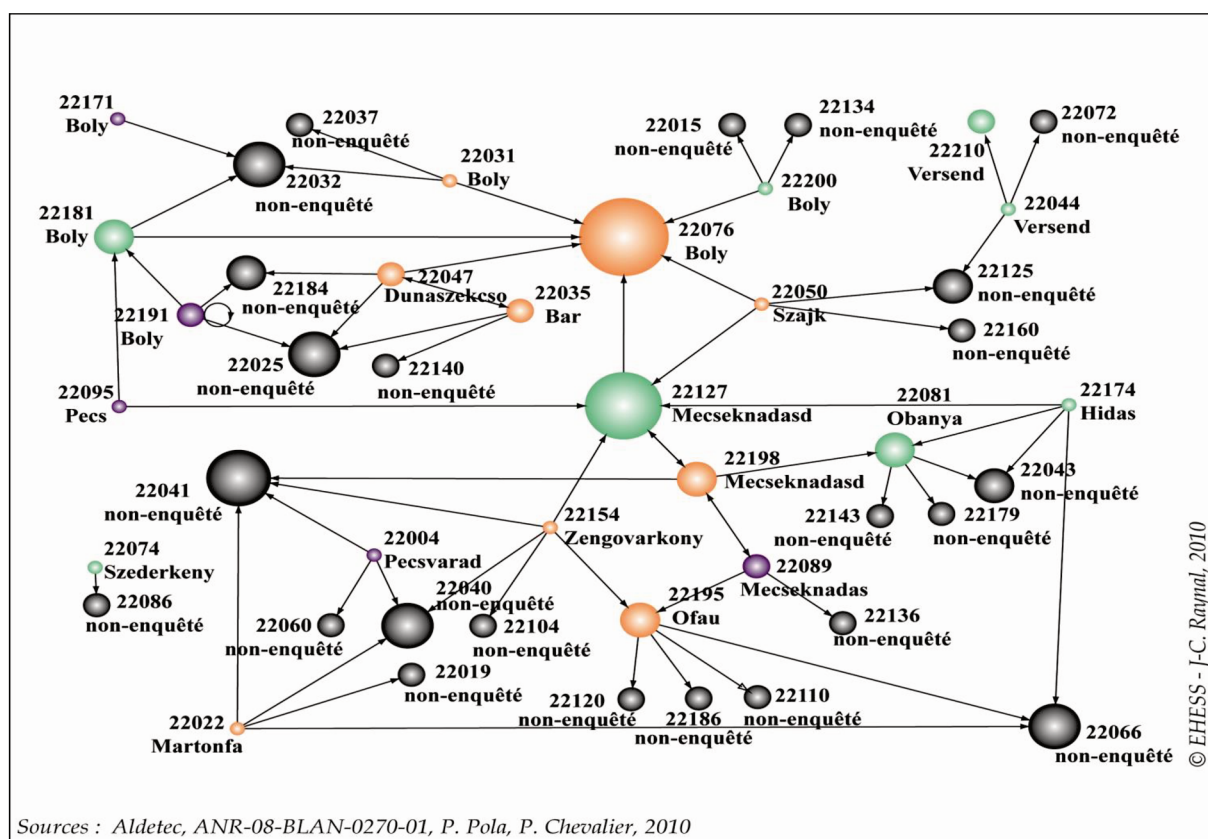
Végül Fukuyama munkái érdemelnek említést, aki szintén az erős közösségi normák szerepét hangsúlyozza, úgy véli, hogy a társadalmi tőke erősítéséhez egyebek mellett becsületesség, megbízhatóság szükséges. A társadalmi tőke a társadalom által építhető gazdaságra is hatással van. Az együttműködésben érintett szereplők egymás iránti bizalma, a kölcsönösen elfogadott és betartott normák mentén a gazdaság működtetése olcsóbb, a társadalom egésze kreatívabb lesz (Csath, 2010). Fukuyama értelmezésében a legfontosabb társadalmi tőke elem a bizalom: ereje az emberi tőkével együtt nemzeti sikerfeltétel. Bizonyosan gazdasági sikertényező lehet az is, hogy a társadalom tagjai mennyire képesek az együttműködésre, mennyire bíznak egymásban és az intézményrendszerben (Csath, 2010).

A társadalmi tőke fejlesztéspolitikai előnyeit és hátrányait vizsgálta egy kutatásában a TÁRKI (Füzér et al., 2005). A kutatás során megállapítják, hogy a társadalmi tőke gazdasági előnye, hogy elősegíti a gazdasági növekedést, mivel a felek közötti bizalom; a hierarchikus-, piaci- és tudásgazdaságokon belüli együttműködés csökkenti a tranzakciós költségeket, ugyanakkor hátrányos lehet a kartellek kialakulása, a gazdasági verseny korlátozása.

A társadalmi tőkét és annak fontosságát egyre több kutató vizsgálja a vidékfejlesztéssel kapcsolatban is (Shucksmith, 2000; Shortall, 2008). A társadalmi tőke egyes alkotóelemei ugyanis hatékony eszközei lehetnek a rurális térségek fejlesztésének. Ezek a tényezők: a bizalom, a közösségképző erő és a norma. E három faktor együttes megjelenése társadalmi hálózatok létrejöttét eredményezi, és szereplői között megvalósul a partnerség, azaz az együttműködés, a közösségépítés, melyek egyben a LEADER megközelítés fontos alapelvei is.

A sikeres együttműködés, a közös cél érdekében történő cselekvés alapvető feltétele az általános, széles körű bizalom. Fontos, hogy jelen legyen a helyi magán- és közszereplők között, ugyanakkor az adott térségbe tartozó települések között is. Feltételezhető, hogy erős az összefüggés a bizalom és a hatékony kommunikáció között úgyszintén. Együttes hatásuk erős kapcsolatot teremt a társadalmi tőkében, mely jelentős szerepet tölt be a vidéki régiók fejlődésében, illetve fejlesztésében. Minél jobb a kommunikáció minősége, annál erősebb a kölcsönös bizalom a társadalomban és annál hatékonyabb az együttműködés is. Mint tudjuk, a LEADER sikere ugyancsak e tényezőkön nyugszik.

Már az előző fejezetben is több utalás történt arra, hogy a LEADER Program és a társadalmi tőke között erős a kapcsolat. Erre mutatnak rá szintén az Aldetec¹⁴ program keretében végzett kutatások. (Maurel-Chevalier, 2010; Halamska et al., 2010; Chevalier et al., 2012) Ezek bár fontos eredményeket hoztak, további részletes kutatások fontosságára, eredmények pontosításának szükségességére egyaránt felhívták a figyelmet. Az eredmények két ponton erősítik meg határozottan az eddigieket, s ezekről az alábbi ábrák is információt adnak. A Zengő Duna Akciócsoportban az aktivitás egy-két központi pozíciót elfoglaló szereplő körül erős. Ezek főként polgármesterek. A HACS-ot alkotó két kistérség szinte teljesen elkülönül. A projektek szintjén azt állapítja meg a kutatás (Chevalier et al., 2012), hogy a német nemzetiséget reprezentáló civil szervezetek kiemelkedően jól szerepelnek a pályázatokon, míg más, a kistérségben szintén jelen lévő, bár sokkal gyengébb társadalmi tőkével rendelkező romák jóformán láthatatlanok a LEADER Programban.

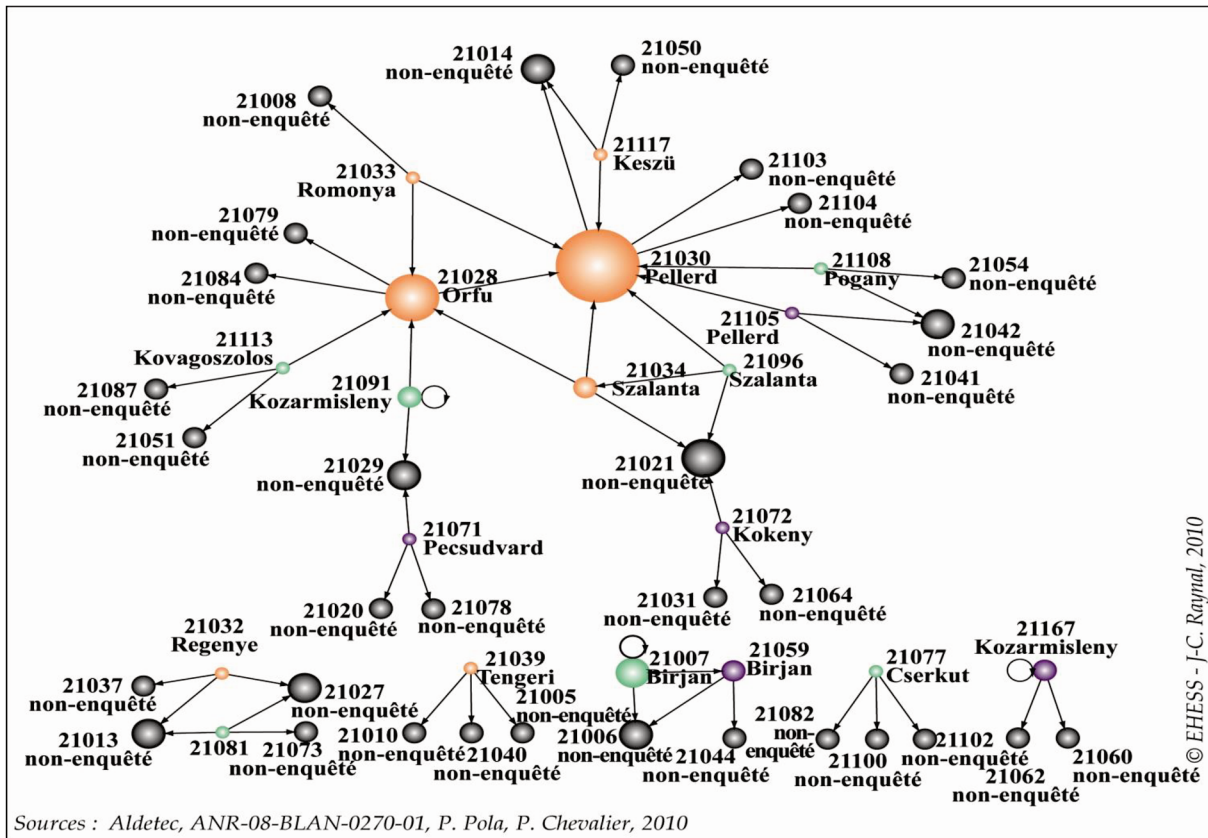
1. ábra: A legismertebb HACS tagok a Zengő-Duna Akciócsoportban

Forrás: Chevalier et al., 2012

A Pécs körül elhelyezkedő Mecsekvidék Akciócsoport két főszereplős, ám több „klikk” is kialakul, ami az akciócsoport nagy mértékből és a heterogenitásból is fakadó

¹⁴ Action Local et développement du territoire en Europe Centrale. Az ANR által finanszírozott kutatás öt kelet-közép európai országban tíz akciócsoportban vizsgálta a LEADER megvalósítását, a helyi vidékfejlesztési stratégiákat és a társadalmi hálózatokat.

ellenérdekeltségéből egyaránt eredhet. Úgy tűnik, további kutatások szükségesek e hipotézis igazolásához, hogy a társadalmi hálózatokban megjelenő erőpontok (települések) a forrásszerzésben is jelentősen átlag felett teljesítenek.

2. ábra: A legismertebb HACS tagok a Mecsekvidék Akciócsoportban

Forrás: Chevalier et al., 2012

Az EU forrásainak felhasználása, valamint a közösségi tervezés és fejlesztés módszertana igényli az együttműködést ahhoz, hogy ezek a források felhasználhatók, és a vidéki térségek az együttműködés révén fejleszthetők legyenek. Gyökeres attitűd-változtatásra van szükség, amely igen lassan tud csak eredményt hozni. Éppen ezért elengedhetetlen kialakítani és megindítani egy olyan tanulási folyamatot, amelynek hozadéka a családokban, a baráti társaságokban, a helyi – akár utca- vagy házcsoporthoz – közösségekben, oktatási intézményekben, civil szervezetekben úgy jelentkeznek, hogy megtaláljuk egymással a kapcsolódási pontokat, felül tudjunk emelkedni az egyéni és kiscsoportok érdekein, fel tudjuk mérni a közös boldogulás lehetőségeit és hasznát.

A közösség és a hálózatok meghatározása között egyértelmű analógia figyelhető meg, ami nem véletlen, hiszen az emberek alkotta hálózatok közösségeket, tágabb értelemben társadalmat alkotnak. A közösség fogalom-meghatározásából és lényegéből következik, hogy az, mint a társadalom építőköve, lokális dimenzióban értelmezhető, ami a közösségfejlesztés tartalmában is kifejezésre kerül (Kiss, 2006). A vidékfejlesztésben s a LEADER Programban

hangsúlyosan kell ezért az ilyen típusú kompetenciák fejlesztését támogatni. E tekintetben a LEADER Program a IV-es tengelyből támogatott egyes projekteken keresztül (főként a LEADER-szerűen működtetett III-as tengely projektjein keresztül) bár közvetlenül is hozzájárulhatott, hozzájárulhat a vidéki gazdaság fejlődéséhez, ám a program valódi ereje abban keresendő, hogy a LEADER segítségével a helyi közösségek önszerveződő és együttműködő képessége fejleszthető, amelynek következtében a gazdaságfejlesztési források hasznosulása is javulhat.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bourdieu, P. (1986): *The forms of capital*. In: Angelus R. (szerk.) (1997): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum, pp. 156–177.
- Chevalier, P. – Maurel, M. – C. – Póla, P. (2012): *L'expérimentation de l'approche LEADER en Hongrie et en République tchèque: Deux logiques politiques différentes*. Revue d'Études Comparatives Est-Ouest, Vol. 43, No. 3, pp. 91–143.
- Coleman J. S. (1998): *Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében*. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula, pp. 11–45.
- Czene Zs. – Ricz J. (szerk.) (2010): *Területfejlesztési füzetek – Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok*. VÁTI, Forrás: [http://www.rtop.hu/TF_fuzet_\(2\)_Helyi_gazdasagfejlesztes_k.pdf](http://www.rtop.hu/TF_fuzet_(2)_Helyi_gazdasagfejlesztes_k.pdf) 2013. 07. 01.
- Csath M. (2008): *Erős társadalmi tőke, sikeres nemzet*. Valóság, 12. sz., Forrás: www.valosagonline.hu 2013. 08. 11.
- Füzér K. – Gerő M. – Sik E. – Zongor G. (2005): *A társadalmi tőke növelésének lehetőségei fejlesztéspolitikai eszközökkel*. Társ. Rt., Budapest, pp. 22–24.
- Halamska, M. – Michalska, S. – Spiewak, R (2010) *LEADER w Polsce. Drogi implementacji programu*. *Wies i rolnictwo*, 149/4, pp. 104–119.
- Kiss K. (2006): *A társadalmi tőke, mint a társadalomban fellelhető nem anyagi erőforrás*. Parola, Vol. 17, No. 1, pp. 2–4.
- Kovács D. – Póla P. – Finta I. (2011): *A LEADER program és az alulról építkező vidékfejlesztés néhány tapasztalata Magyarországon*. *Gazdaság és Társadalom*, 3–4., pp. 81–108.
- Maurel, M-C. – Chevalier, P. (2010): *LEADER w krajach Europy Srodkowej. Mechanizmy transferu modelu rozwoju lokalnego*. *Wies i rolnictwo*, 149/4, pp. 26–41.
- Nemes G. (2000): *Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája – az integrált vidékfejlesztés lehetőségei*. *Közgazdasági Szemle*, 6., pp. 459–474.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling alone. The collapse and revival of american community*. Fordította: *Csizmadia Z. (2002)*, *Szociológiai Szemle*, 3., pp. 183–193.
- Shortall, S. (2008): *Are rural development programmes socially inclusive? Social inclusion, civic engagement, participation, and social capital: Exploring the differences*. *Journal of Rural Studies*, 24 (4), pp. 450–457.

Shucksmith, M. (2000): *Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: Perspectives from LEADER in the UK*. Sociologia Ruralis, 40 (2), pp. 208–218.

Varga E. (2010): *A LEADER Program hazai gyakorlatáról*. Gazdálkodás, 6., pp. 609–619.